

ТАКТИКИ И СТРАТЕГИИ ПРИ ПРЕВОД НА ТЕРМИНИ В БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (НА ФОНА НА РУСКИ И СРЪБСКИ ЕЗИК)

Д-р Радостина Стоянова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН
Белградски университет (Сърбия)

Резюме. Изследването е посветено на различните тактики и стратегии за превод на научна терминология в български език на фона на руски и сръбски език. Представени са различни трактовки за понятието стратегия за превод. Направен е анализ на редица еднотипни и за трите славянски езика трудности, които биха могли да се срещнат при превод на терминологични единици.

Ключови думи: превод; термин; терминология; тактика за превод; стратегия за превод; български език; руски език; сръбски език

Сред теоретичните и практическите проблеми на съвременното българско терминознание с особена актуалност се откроява проблемът за тактиките и стратегиите за превод на научна терминология.

Понятията *стратегия за превод* и *тактика за превод* в съвременната транслатология

В съвременната транслатология теоретичните обосновки на понятието *стратегия за превод* до голяма степен са размити (Vitrenko 2008, 3; Kafiskina 2017, 4), съответно липсва единна трактовка за него, което се обуславя от субективното му възприемане от страна на изследователите (Stepina, Selifonova 2015, 378). Редица автори отбелязват, че терминът *стратегия за превод* се отнася към най-многозначните терминологични съчетания (Aleksyeva 2004, 321; Aleksyeva 2008, 143 – 170; Sdobnikov 2011, 165). Освен термина *стратегия за превод* (Aleksyeva 2004, 321; Штанов 2007, 68; Kafiskina 2017: 16; Kryukov 1989 и др.), в научната литература се срещат и термините *стратегия на преводача* (Komissarov 1990, 195), *преводаческа стратегия* (Aleksyeva 2004; Aleksyeva 2008, 143 – 170 и др.), *стратегия на поведението на преводача в процеса на превод* (Vitrenko 2008, 3), *стратегическа линия* (Kryukov 1989), *тактика за пре-*

вод и др. Както правомерно отбелязва А. Г. Витренко, „всички тези словосъчетания се употребяват в качеството на семантични варианти не само от различни, но понякога и от едни и същи автори“ (Vitrenko 2008, 3). Освен това, понякога едни и същи, а не само различни изследователи влагат в словосъчетанието *стратегия за превод* различно съдържание (Vitrenko 2008). С не по-малка неопределеност се отличава и трактовката на понятието *тактика за превод* (Sdobnikov 2015, 156).

И. С. Алексеева определя *стратегията за превод* като „ред и същност на действията на преводача при превод на конкретен текст“ (Alekseyeva 2004, 321). Тя разграничава понятията „преводаческа стратегия“ и „преводачески действия“. Според нея преводаческите действия представляват съвкупност от всички възможни действия за осъществяване на превода, докато преводаческата стратегия е „осъзнато избран от преводача алгоритъм на тези действия при превод на един конкретен текст (или на група текстове)“ (Alekseyeva 2004, 322).

Според В. Н. Комисаров „конкретната стратегия на преводача и техническите похвати, използвани от него в процеса на превод, до голяма степен зависят както от съотношението между изходния и приемащия език, така и от характера на решаваната преводаческа задача. В основата на преводаческата стратегия лежат редица принципни постановки, от които съзнателно или несъзнателно изхожда преводачът. Те изглеждат очевидни, макар и да се реализират по различен начин в конкретните условия на преводаческия акт“ (Komissarov 1990, 195). Изследователят разглежда *преводаческата стратегия* като „своеобразно преводаческо мислене, което лежи в основата на действията на преводача“ (Komissarov 2002, 356), докато други изследователи я определят като планове, насочени към решаване на конкретни задачи (Vitrenko 2008).

В транслатологията словосъчетанието *стратегия за превод* се използва и за означаване на общите преводачески подходи за превод, за означаване на методите, използвани за постигането на целите и формулирани при избора на самата стратегия за превод, а така също и за означаване на конкретните преводачески похвати. Така Р. К. Миняръ-Белоручев отъждествява понятието *стратегия за превод* с методите за превод, които според изследователя представляват „целенасочена система от взаимосвързани похвати, отчитащи вида на превода и закономерно съществуващите начини за превод“ (Min'yar-Beloruchev 1980, 155).

В. М. Илюхин, изследвайки стратегиите в синхронния превод, разглежда стратегията като „метод за изпълнение на преводаческата задача, изразяващ се в адекватното предаване от изходния език на езика, на който се превежда, на комуникативната интенция на отправителя, като се отчитат културологичните и личностните особености на оратора, базовото ниво, езиковата надкате-

гория и подкатегория“ (Ilyukhin 2002, 5).

О. В. Кафискина определя понятието *стратегия за превод* като сложно многокомпонентно понятие, в центъра на което е целенасоченото когнитивно поведение на преводача, насочено към решаването на комуникативната задача на превода (Kafiskina 2017, 16). В съдържанието на понятието авторката също включва и такива компоненти като методи, техники и похвати за превод, необходими за постигането на репрезентативността на превода (Kafiskina 2017, 16).

Н. А. Крюков паралелно като варианти използва словосъчетанията *стратегия за превод* и *стратегическа линия*. Под *стратегическа линия* той има предвид „какво трябва да се направи, за да може рецептивният смисъл, извлечан от чуждоезиковия и чуждокултурния комуникант, да се окаже аналогичен по своите съществени черти с интенционалния замисъл на автора“ (Kryukov 1989, 159 – 160). При това обаче различните изследователи най-често не уточняват какво точно трябва да се извърши, за да се постигне тази цел.

А. В. Штанов определя понятието *стратегия за превод* като „изкуство за водене на междуезикова комуникация от комуниканта посредник в лицето на преводача; общ план, концепция, идея за превода (преход от изходния текст към текста на превода със запазване на комуникативното съдържание), основаваща се на моделиращото прогнозиране, анализа и синтеза на съдържанието на корелативна основа, т.е. по пътя на идентификацията и налагането на функционално равнозначни взаимосвързани модели от различен порядък на изходния език и езика на превода“ (Shtanov 2007, 68). Същият автор разглежда понятието *тактика за превод* като „технология за приемане на преводаческо решение в пределите на идентифицираните модели, попълване на смислообразуващите, рамково маркирани модели с корелативно по същност и комуникативно по функция съдържание“ (Shtanov 2007, 68).

В. В. Сдобников определя понятието *стратегия за превод* като: „обща програма за осъществяване на преводаческа дейност в условията на определена комуникативна ситуация на двуезична комуникация, определяна от специфичните особености на дадената ситуация и цел на превод и от своя страна, определяща характера на професионалното поведение на преводача в рамките на дадена комуникативна ситуация“ (Sdobnikov 2015, 156). Според него *тактиката за превод* представлява „системно организирана съвкупност от преводачески операции, използвани за решаване на определена задача, като се отчита избраната стратегия за превод“ (Sdobnikov 2015, 164).

Многообразието на гореизложените трактовки на понятията *стратегия за превод* и *тактика за превод* илюстрират изказаното от редица автори твърдение, че строга дефиниция за тях в терминосистемата на транслатологията практически липсва.

В настоящата работа понятието *стратегия за превод* се разбира в най-широк аспект като системно организирана съвкупност от преводачески решения, използвани за попълване на терминологичните системи с нови единици.

I. Тактика за максимално точно и пълно предаване на информацията

Една от задачите при превод на термини от езика донор в езика реципиент е да се пресъздаде с максимална точност и възможно най-голям обем съдържащата се в изходния термин информация. За целта, както отбелязва В. В. Сдобников, най-често използваната тактика за превод е „**тактиката за максимално точно и пълно предаване на информацията**“ (получерният шрифт е на В. В. Сдобников) (Sdobnikov 2015, 267). За реализацията на тази тактика се прилагат определени преводачески стратегии.

1. Стратегия за използване на междуезикови съответствия или еквиваленти

Стратегията за използване на междуезикови съответствия или еквиваленти се прилага в случаите, когато такива съществуват в езика, на който се превежда (Sdobnikov 2015, 267). Дадената стратегия е най-разпространена при превод на отдавна навлезли и утвърдили се в езика термини и най-често не предизвиква трудности. Например:

англ. *reactor core* – бълг. *активна зона на ядрения реактор* – рус. *активная зона ядерного реактора* – срб. *активна зона нуклеарног реактора*;

англ. *foundry* – бълг. *леярна*; *леене*; *леярно производство* – рус. *литейное производство* – срб. *ливница*; *ливачки рад*;

англ. *bioindustry / biotechnology industry* – бълг. *биотехнологична индустрия*; *промишленост, която използва биотехнологии* – рус. *биотехнологическая промышленность* – срб. *биотехнологија*.

За да се избере най-точната еквивалентна лексикална единица от общоворимия език при превод на научна литература, следва детайлно да се познава съответната научна сфера на знанието. Буквалният и дословният превод на терминологичните единици може да не съвпада със съответното понятие и по този начин, да доведе до изопачаване на смисъла и до безсмислица.

1.1. Трудности при превод на общоупотребими думи, превърнали се в термини

При превод на общоупотребими думи, превърнали се в термини, могат да възникнат определени затруднения, тъй като при превръщането на общоупотребимите думи в термини те придобиват нови значения под влияние на системата от понятия на областта, в която преминават (Hristova 2011, 82). В научния текст буквалното превеждане на подобни термини, образувани от общоупотребими думи, може да доведе до редица неточности. Срв.:

Таблица 1

Общопотребими думи, превърнали се в термини	Общопотребимо значение	Научно-техническа литература
англ. <i>bug</i>	бълг. <i>бълха</i> рус. <i>клоп</i> сръб. <i>бува</i>	бълг. <i>дефект</i> рус. <i>дефект</i> сръб. <i>дефект</i>
англ. <i>horse</i>	бълг. <i>кон</i> рус. <i>лошадь</i> сръб. <i>коњ</i>	бълг. <i>рамка</i> рус. <i>рама</i> сръб. <i>рам, оквир</i>
англ. <i>man-of-war</i>	бълг. <i>войник</i> рус. <i>солдат</i> сръб. <i>војник</i>	бълг. <i>военен кораб</i> рус. <i>военный корабль</i> сръб. <i>ратни брод</i>
англ. <i>package</i>	бълг. <i>пакет</i> рус. <i>пакет</i> сръб. <i>пакет</i>	бълг. <i>агрегат</i> рус. <i>агрегат</i> сръб. <i>агрегат</i>
англ. <i>pig iron</i>	бълг. <i>прасе от желязо</i> сръб. <i>звосдено прасе</i>	бълг. <i>чугун</i> сръб. <i>гус, туч</i>
англ. <i>red lead</i>	бълг. <i>червено олово</i> сръб. <i>црвено олово</i>	бълг. <i>оловен окис</i> сръб. <i>олово оксид</i>

В този аспект един от принципите, определящи избора на стратегия от страна на преводача, според В. Н. Комисаров, „се формулира като изискване да се превежда смисълът, а не буквата на оригинала“, и подразбира недопустимостта на сляпото копиране на формата на оригинала“. Формулировката не е напълно точна, тъй като преводът винаги представлява съдържателна операция: да се възпроизвежда на друг език може само съдържанието на оригинала, а буквата или чуждоезиковата форма може да се възпроизвежда само в особени случаи (при транскрипция или транслитерация) и при условие, че заетата форма предава в текста на превода необходимото съдържание“ (Komissarov 1990, 196).

1.2. Трудности при превод на общопотребими многозначни думи, превърнали се в термини

Определена сложност, която би могла да възникне при превод на термини, е диференциацията на нужното значение в зависимост от научната област на знанието, към която принадлежи превежданият специализиран текст. В подобни случаи възниква „проблемът за многозначността на превода“ (Beresneva 2015, 78). Например:

англ. *matter* — ‘вещество’; ‘материя’; ‘материал’; ‘предмет’; ‘проблем’; ‘въпрос’; ‘гной’ (Hristova 2011, 83). Срв.:

Таблица 2

англ. <i>face</i> същ.	Общопотребимо значение	Техника	Геометрия	Строителство
	бълг. лице рус. лицо сръб. лице	бълг. повърхност рус. поверхность сръб. површина	бълг. ръб, край рус. грань сръб. ивица	бълг. фасада, облицовка рус. фасад, облицовка сръб. фасада
англ. <i>face</i> глагол	бълг. стоя срещу нещо рус. стоять напротив чего- либо сръб. стајати наспрам нечег, суочити се			

1.3. Трудности при превод на интернационална лексика

При превод на научна литература от английски език могат да възникнат трудности вследствие на това, че някои английски общопотребими думи от интернационалния езиков фонд, обикновено от старогръцки и латински произход, в научните текстове проявяват определена специфика (Terpova 2008, 254). Например при превод на термини, съдържащи интернационалното прилагателно *практичен / практически* (англ. *practical*) в български, руски и сръбски език, се наблюдават нови употреби, нехарактерни за българските, руските и сръбските аналози (бълг. *практичен* и *практически*, рус. *практический* и *практичный* – сръб. *практичан*). В ролята на преводни еквиваленти в трите разглеждани езика могат да бъдат прилагателните: бълг. *промишлен*, бълг. *сериен*, бълг. *приемлив* – рус. *промышленный*, рус. *серийный*, рус. *приемлемый* – сръб. *индустријски*, сръб. *серијски*. Свр.:

бълг. *промишлен* – рус. *промышленный* – сръб. *индустријски* → англ. *practical photocatodes* > бълг. *промишлени фотокаоди* – рус. *промышленные фотокаоды* – сръб. *индустријски фотокаоде*;

бълг. *сериен* – рус. *серийный* – сръб. *серијски* → англ. *practical computerized numerical control system* > бълг. *серијна компютризирана система за цифрово програмно управление* – рус. *серийная компьютеризованная система числового программного управления* – сръб. *серијски компјутеризовани дигитални систем управљања*;

бълг. *приемлив* – рус. *приемлемый* – сръб. *прихватлив* → англ. *practical isolation and insertion loss values* > рус. *приемлемые величины потерь записания и потерь пропускания*.

Аналогична ситуация се наблюдава при превод от английски език на термини, съдържащи интернационалното прилагателно *революционен* (англ. *revolutionary*). В български, руски и сръбски език познатите на преводача съответствия бълг. *революционен*, рус. *революционный* и сръб. *революционаран* в някои случаи са неправилни като преводни еквиваленти. Като преводен еквивалент би могло да се използва бълг. <принципно> *нов* – рус. <принципиально> *новый* – сръб. <потпуно> *нови*. Срв.:

англ. *revolutionary assembly method* – бълг. <принципно> *нов метод на сглобяване* – рус. <принципиально> *новый метод сборки* – сръб. *потпуно нови начин склапања*.

При превод от английски език интернационалното съществително *революция* (англ. *revolution*) може да има следните преводни еквиваленти в български, руски и сръбски език:

англ. *revolution* – бълг. *радикално изменение (замяна)*, бълг. *бурно развитие* – рус. *радикальное изменение (замена)*, рус. *бурное развитие* – сръб. *буран развој*. Срв.:

англ. *computer revolution* – бълг. *бурно развитие на компютърните технологии* – рус. *бурное развитие вычислительной техники* – сръб. *буран развој рачунарских технологија*.

А. Христова също отбелязва, че използването на буквален превод при подобни думи води до редица неточности в научния текст (Hristova 2011, 82). Като илюстрация изследователката дава следните примери: англ. *actual* в английски език по-често означава ‘фактически’, а не ‘актуален’; англ. *original* – означава ‘първоначален’ (изходен), а не ‘оригинален’; англ. *progressive* – по-често означава ‘постепенен’, а не ‘прогресивен’ (Hristova 2011, 82).

1.4. Трудности при превод в резултат от неправилна аналогия със значението на коренната дума

Трудности при превод и като резултат – погрешен превод, могат да възникнат вследствие от „неправилната аналогия със значението на коренната дума при превода на нейните производни, притежаващи други значения“ (Hristova 2011, 82). А. Христова дава пример за изопачаване на смисъла при превод на научен текст с английското прилагателно *different*, чието първо речниково значение е ‘друг’, което най-често се превежда със значението ‘различен’, по аналогия със значението на съществителното *difference* – ‘разлика’, ‘различие’ (рус. ‘разница’, ‘различие’, ‘разность’ – сръб. ‘разлика’) (Hristova 2011, 82 – 83).

1.5. Трудности при превод в резултат от различната номинация на реалии в американския и британския вариант на английския език

Трудности при превод на термини могат да възникнат в резултат на различната номинация на реалии в американския и британския вариант на ан-

глияския език. Например като еквивалент на българския термин *брокер* (*борсов посредник*), както и на руския термин *брокер* (*биржевой посредник*) и на сръбския термин *брокер* (*берзански посредник*) във Великобритания и САЩ се използват различни терминологични единици. Във Великобритания се използва терминът *stockbroker*, а в САЩ – *specialist*. Срв.:

англ. *stockbroker* = англ. *specialist* – бълг. *брокер* (*борсов посредник*) – рус. *брокер* (*биржевой посредник*) – сръб. *брокер* (*берзански посредник*).

1.6. Трудности при превод на термини, съдържащи лексеми, при които има разлика в употребата на категорията число в английския език и в преводните езици (български, руски и сръбски език)

Определени трудности могат да възникнат при превод на термини, съдържащи лексеми, при които има разлика в употребата на категорията число в английския език и в езиците на които се превежда (български език, руски и сръбски език):

англ. *atomic weapons* – бълг. *атомно оръжие* (ед.ч.) – рус. *атомное оружие* (ед.ч.) – сръб. *атомско оружје, нуклеарно оружје*;

англ. *industry* – бълг. *промишленост* – рус. *промышленность* – сръб. *индустрија*;

англ. *industries* – бълг. *промишленост, отрасли на промишлеността* – рус. *промышленность, отрасли промышленности* – сръб. *индустријске гране*.

2. Стратегия за създаване на нов термин

Стратегията за създаване на нов термин при превод на научен текст се използва в случаи, когато в езика, на който се превежда, не се открива съответствие (еквивалент) на термина, фиксиран в лексикографски източници или в други писмени специализирани текстове.

Създаването на нови термини се практикува при навлизане на термини неологизми, назоваващи явления, които се появяват в съответната действителност, в частност – в българската (руската и сръбската), във връзка с активното развитие на науката и техниката. При това тези явления изначално принадлежат на друга култура, където са били изобретени или за първи път описани и към съответния момент не са получили еквивалентно речниково съответствие в езика на превода.

С. В. Гринев-Гриневич отбелязва, че в резултат на бурния ръст на научно-техническите знания 90% от новите думи, появяващи се в съвременните езици, са термини (Grinev-Grinevich 2008, 5). Той подчертава, че нарастването на броя на термините в различните науки изпреварва нарастването на броя на общоупотребимите думи в езика, което обяснява днешната ситуация, проявяваща се в това, че броят на термините на отделните науки (химия, биология) може да надвишава броя на неспециалните думи в езика (Grinev-Grinevich

2008, 5). В резултат на това на днешния преводач му се налага да играе ролята на терминолог, тъй като на практика той изпълнява работата по съставяне на терминологията за отделните терминосистеми. Именно затова преводачът трябва много добре да е запознат с различните стратегии и начини за създаване на термини и да избере най-подходящия от тях във всеки един конкретен случай. Първоначално преводачът следва да потърси термина в различни източници и да се убеди, че все още не е засвидетелстван в езика, и едва след това да пристъпи към създаването на новия термин.

При създаване на нов термин могат да възникнат редица трудности, тъй като преводачът е принуден да осъществява паралелно няколко задачи: да съхрани семантиката на термина, да внимава новият термин да не бъде противоречие със системата, нормата и узуса на книжовния език, на който се превежда, и по възможност да запази формалната структура на изходния термин.

За термините, при които липсват съответствия или еквиваленти в езика, на който се превежда, се използват начините за превод на безеквивалентна лексика, а именно – *транскрипция, транслитерация, калкиране и описателен превод*.

2.1. Транскрипция

И. С. Алексеева отбелязва, че „в редица случаи като единица за превод служи фонемата. Именно в такива случаи преводът на думата или словосъчетанието представлява транскрипционно съответствие, получено с помощта на междуезиковата преводаческа транскрипция“ (Alekseyeva 2004, 220). Според нея „междуезиковата преводаческа транскрипция е пофонемно уподобяване на думата, звучаща в езика на оригинала, към новата дума, формируема в текста на превода“ (Alekseyeva 2004, 220). Например:

бълг. *блокчейн* – рус. *блокчейн* – сръб. *блокчејн* < англ. *blockchain*.

М. Попова подчертава, че фонетичната адаптация се състои „в намирането на най-точното звуково съответствие, което да се подчинява и на звуковите закони в заемащия език и същевременно да е удобно за произнасяне“ (Ророва 2012, 429). При фонетичната адаптация преводачът следва да се придържа към установените правила за транскрипция, които са специфични за всеки звук във всеки един от езиците реципиенти (Ророва 2012, 429).

Транскрибирането на термини невинаги е оправдано. Например при превод от английски език на банковия термин, номиниращ понятието *сътрудничество на търговски марки* в българските и руските средства за масова информация се срещат вариантите на термина бълг. *ко-брандинг* и рус. *ко-брендинговый* вместо описателния превод *сътрудничество на търговски марки* – рус. *объединение торговых марок*. Срв.:

англ. *Co-Branding / cobranding* (> англ. *brand* – бълг. *търговска марка*) → описателен превод: бълг. *сътрудничество на търговски марки* (бълг. *ко-бран-*

динг) – рус. *объединение торговых марок* (рус. *кобрендинговый*) – сръб. *заједничка робна марка*.

2.2. Транслитерация

Транслитерацията е начин за формална (фонетична) адаптация на заеманата дума, при който в основата на звуковото ѝ предаване в приемащия език лежи ориентацията към буквения състав (изписването) на думата етимон в езика източник (Marinova 2013, 189). Например:

англ. *colloid* > бълг. *колоид* – рус. *коллоид* – сръб. *колоид*;

англ. *electrospinning* > бълг. *електроспининг* – рус. *электроспиннинг* – сръб. *електроспиновање*.

Заемането на термини чрез транслитерация в терминосистемите на приемащия език според М. А. Никулина е целесъобразно „само в случаите, когато са изчерпани всички други начини за еквивалентно изразяване на новото понятие в системата на приемащия език“ (Никулина 2018, 206).

2.3. Калкиране

Калкирането е начин за превод на лексикална единица от изходния език чрез замяна на нейните съставни части – морфеми или думи (при устойчивите словосъчетания) с техни лексикални съответствия в приемащия език (Komissarov 1990, 173). В терминологичната практика същността на калкирането се състои в създаването на нов термин или терминологично съчетание в приемащия език, копиращи структурата на изходната терминологична единица. Като пример ще посочим калкирането на английския термин *technofossil*¹⁾, образуван в резултат на контаминация на *technology* + *fossil*²⁾ в значение *техноизкопаеми* (засвидетелстван е от „Гугъл“ от 2003 г.). При превода на български и руски като преводаческо решение е избран методът на калкирането, тъй като етимологията на думата е прозрачна и лесно се разбира смисълът на сложния еднокомпонентен термин.

англ. *technofossil* /*techno-fossil*/ – бълг. *техноизкопаеми* – рус. *техноископаемые* – сръб. *технофосил*.

Трудности при превода могат да възникнат в случаите, когато калкираният термин от английски език се оказва неразбираем за носителите на приемащия език. В такива случаи се използва общоприетото съответствие в съответния език (Retsker 1982, 18). Например:

англ. *Chancellor of the Exchequer* – бълг. *министър на финансите* – рус. *министр финансов* – сръб. *министар финансија* (срв. букв.: бълг. *канцлер на касата**, рус. *канцлер казначейства**, сръб. *канцелар благајне**);

англ. *First Lord of Admiralty* – бълг. *военноморски министър* – рус. *военно-морской министр* – сръб. *министар морнарице* (срв. букв.: бълг. *първи лорд на адмиралтейството**, рус. *первый лорд адмиралтейства**, сръб. *први лорд адмиралитета**).

А. Точни терминологични калки

Точните терминологични калки възпроизвеждат точно структурата и значението на образа от езика донор (Stoyanova 2020, 175). Например:

бълг. *зелен данък* – рус. „зелёный“ *налог* – срв.: сръб. *еколошка такса* < англ. *green tax*;

бълг. *бичи пазар* – рус. *бычий рынок* / „бычий“ *рынок* (но: *рынок быков* / *рынок „быков“*) – сръб. *тржишни тренд* < англ. *bull market*;

бълг. *бързи пари* – рус. *быстрые деньги* (но: *квик мани*) – сръб. *брз (лак) новац* < англ. *quick money*;

бълг. *златен парашут* – рус. *золотой парашют* – сръб. *златни падобран* < англ. *golden parachute*; срв.: бълг. *златни парашути* – рус. *золотые парашюты* – сръб. *златни падобран* < англ. *golden parachutes*;

бълг. *златни белезници* – рус. *золотые наручники* – сръб. *златне лисице* < англ. *golden handcuffs*;

бълг. *лоши задължения* – рус. *плохие долги* – сръб. *лош дуг, тежак дуг* < англ. *bad debt*;

бълг. *мек заем* – рус. *льготный заём, льготный кредит, „мягкий кредит“* – сръб. *мекани зајам, повољни зајам* < англ. *soft loan*.

Б. Неточни терминологични калки

Неточните терминологични калки се характеризират с граматични или лексикални различия от заетия термин, изразяващи се както в разминаване в словореда или броя на компонентите на калкираното съчетание и калката, така и в семантично несъответствие между тях (Blagoeva 2006, 181). Например:

бълг. *перли в короната* – рус. *драгоценности короны* – сръб. *драгуљи у круни* < англ. *crown jewels*;

бълг. *вълшебни акции, привлекателни акции* – рус. *волшебные акции* < англ. *glamour stock* (в сръбски език терминът не е открит).

В. Терминологични полукалки

Към терминологичните полукалки се отнасят такива термини, при които единият компонент е преводна заемка (калка), а другият компонент от калкирания прототип остава непроменен (Stoyanova 2020, 175).

а) Точни терминологични полукалки

Точно възпроизвеждане на структурата на образа от езика донор в приемащия език се наблюдава например при полукалките от типа на: *сенчест бизнес, изкуствен интелект, кибер отбрана, интелигентна отбрана*. Срв.:

бълг. *сенчест бизнес* – рус. *теневой бизнес* – срв.: сръб. *пословање у сенци* < англ. *shadow business*;

бълг. *изкуствен интелект (ИИ)* – рус. *искусственный интеллект* – срв.: сръб. *вештачка интелигенција* < англ. *artificial intelligence (AI)*;

бълг. *кибер отбрана* – сръб. *сајбер одбрана* < англ. *cyber defence*;

бълг. *интелигентна отбрана* – сръб. *паметна одбрана* < англ. *smart defence*.

б) Неточни терминологични полукалки

Неточните терминологични полукалки се характеризират с граматични разлики спрямо структурата на възпроизвеждания чуждоезиков образец – инверсия на съставните компоненти, несъответствия в синтактичната структура на калката и калкираната единица (предложно срещу безпредложно изразяване на синтактичните отношения) (Stoyanova 2020, 175). Например:

бълг. *брокер на пода* (срв.: рус. *брокер торгового зала, брокер биржевого зала*) – сръб. *подни брокер* < англ. *floor broker*;

бълг. *управление на риска* – рус. *управление риском, управление рисками, менеджмент риска* (но: рус. *риск-менеджмент*) – сръб. *управљање ризицом* < англ. *risk management*;

бълг. *конфликт с ниска интензивност* – сръб. *сукоб ниског интезитета* < англ. *low intensity conflict* и др.

В. Н. Комисаров отбелязва, че в руския език „нерядко в процеса на превод транскрипцията и калкирането се използват едновременно: *transnational* – транснациональный, *petrodollar* – нефтедоллар, *miniskirt* – мини-юбка“ (Komissarov 1990, 174). Това важи и за превод на термини в български и сръбски език. Срв.:

бълг. *нефтодолар (петродолар)* – рус. *нефтедоллар* – сръб. *петродолар* < англ. *petrodollar*.

2.4. Описателен превод

В резултат на недостатъчната развитост на терминосистемите в началния или междинния етап от заемането на чуждоезичните термини в приемащия език, термините навлизат не само в калкиран, но и в описателен вид. В по-късните етапи от развитието на терминосистемите описателната част на термина, като правило, изчезва и терминологичната единица започва да се използва като самостоятелна единица, която не изисква коментар. Срв.:

англ. *BUSINESSEUROPE* > бълг. *конфедерация на европейския бизнес* – сръб. *конфедерација европског бизниса*;

англ. *zoomspot* > бълг. *зоот профилен прожектор* – рус. *профильный прожектор с изменяемым углом раскрытия луча (профильный прожектор с зумом)* – сръб. *профилни пројектор са зумом*;

англ. *listed company* > бълг. *дружество, чиито ценни книжа са допуснати до търговия на регулиран пазар; дружество, регистрирано за борсова търговия; дружество, регистрирано на фондовата борса* – сръб. *регистрована фирма*;

англ. *Women on Boards Directive* > бълг. *Директива относно жените в управителните съвети* – сръб. *Директива о женама у управним одборима*.

II. Тактика за унификация на структурата и лексикалния състав на новонавлизащи термини от определена научна област на знанието в езика реципиент

В определени случаи, когато се превежда новонавлизаща терминология от определена научна област, се използва тактиката за унификация на структурата и лексикалния състав на термините в езика реципиент.

Например при превод на новонавлизащи термини от сферата на изкуствения интелект в български и сръбски език, които в английски език се различават по структурата и лексикалния си състав, е целесъобразно да се прибегне до унификацията им по един и същи модел в приемащия език – „*алгоритъм за/на...*“, „*по метода на ...*“, като по този начин се образува структурно-семантично гнездо за номинация на понятията от дадената научна област. Например:

англ. *cuckoo search* > бълг. **алгоритъм на кукувицата** – сръб. *метод кукавице*;

англ. *firefly algorithm* > бълг. **алгоритъм на светулката** – сръб. *алгоритам свитаца*;

англ. *bees algorithm* > бълг. **алгоритъм на пчелите** – сръб. *пчелињи алгоритам*;

англ. *ant colony optimization* > бълг. **алгоритъм за оптимизиране по метода на мравките** – сръб. *оптимизација методом колоније мрава*;

англ. *particle swarm optimization (PSO)* > бълг. **алгоритъм за оптимизиране на рояк** > сръб. *оптимизација методом ројева честица*.

III. Тактика за създаване на нова дума, когато за термина от езика донор не съществува все още еквивалент в езика реципиент

В по-редки случаи при превод на новонавлизаща научна терминология се прилага тактиката за създаване на нова дума, когато за термина от изходния език не съществува все още еквивалент в езика, на който се превежда. Като пример за лексема, създадена специално при превод от английски език за назоваване на понятие от областта на металознанието, А. Христова фиксира думата *всмукнатина* (Hristova 2011, 85):

бълг. *всмукнатина* > англ. *shrinkage cavity*.

В. Н. Комисаров подчертава, че независимо от избраната стратегия преводачът следва да се придържа към постулата, който гласи, че „преводът трябва напълно да съответства на нормите на преводния език, при което преводачът трябва особено внимателно да следи за пълноценността на езика на превода, да избягва така наречения „преводачески език“ (translate), развалящ езика под влияние на чуждоезиковите форми“ (Komissarov 1990, 199). Този постулат е особено актуален и при превода на новонавлизаща научна терминология.

Заключение

Примерите от анализирания материал показват, че в български, руски и сръбски език се използват едни и същи тактики и стратегии при превод на научна терминология. Трудностите, които се срещат, също така са еднотипни за трите славянски езика.

При превод на новонавлизаща научна терминология в български език, както и в руски и сръбски език, може да се срещнат определени трудности, тъй като преводачът при отсъствие на готов еквивалент, фиксиран в лексикографските издания, е принуден да решава сложната и отговорна задача – да съхрани всички черти на изходния термин при образуване на новия термин в съответствие с правилата на езика, на който се превежда. Лексикографските издания, справочните издания, интернет ресурсите и средствата за масова информация следва да бъдат използвани само като основа при вземане на преводачески решения.

Пред днешните български терминолози и преводачи стои нелеката задача за систематизиране на новонавлизащата терминология, за съставяне на тематични глосарии и научно-технически речници с опция за по-нататъшно внедряване на обновената и систематизирана терминологична база в системата за подготовка на преводачески кадри.

Благодарности. Бих искала да изразя благодарност на преводачите Таня Нейчева и Ясмина Йованович за предоставените термини на сръбски език от тяхната терминологична база.

БЕЛЕЖКИ

1. Word Spy. The Word Lover's Guide to New Words. Technofossil. <<https://www.wordspy.com/index.php?word=technofossil>>
2. англ. technofossil /techno-fossil/ „n. An ancient artefact; (plural) The remains or traces of ancient human-made materials preserved in the earth's crust“. Etymology: technology + fossil. Срв.: бълг. „Древен артефакт; (мн. ч. Останките или следите от древни материали от човешка дейност, запазени в земната кора“) – рус. „Древний артефакт; (мн. ч. Остатки или следы древних материалов, созданных человеком, сохранившихся в земной коре“).

ЛИТЕРАТУРА

- Алексеева И. С., 2008. *Текст и перевод. Вопросы теории*. Москва: Международные отношения.
- Алексеева, И. С., 2004. *Введение в переводоведение: учебное пособие для филологических и лингвистических факультетов высших учебных заведений*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ; Москва: Академия.

- Береснева, А. Б., 2015. Специфика перевода экономической терминологии. В: О. А. Чекун (ред.). *Современное языковое образование: инновации, проблемы, решения. Сборник научных трудов*. Москва: Издательство Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова, 78 – 81.
- Благоева, Д., 2006. Калкирането в най-новия период от развитието на българския и чешкия език. В: Пернишка, Е., М. Божилова, П. Костадинова (ред.). *Националният език в условията на чужди влияния и глобализация*. София: СУБ, 174 – 189.
- Витренко, А. Г., 2008. О «стратегии перевода». В: Д. И. Ермолович (ред.). *Вестник Московского государственного лингвистического университета* (536), 3 – 17.
- Гринев-Гриневич, С. В., 2008. *Терминоведение: учебное пособие для вузов*. Москва: Академия.
- Илюхин, В. М., 2002. Стратегии в синхронном переводе (на материале англо-русской и русско-английской комбинаций перевода): Автореферат ... кандидата филологических наук. Москва: Московский государственный лингвистический университет.
- Кафискина, О. В., 2017. Стратегия перевода как термин переводоведения. В: *Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода*. 1, 4 – 19.
- Комиссаров, В. Н., 1990. *Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник для институтов и факультетов иностранных языков*. Москва: Высшая школа.
- Комиссаров, В. Н., 2002. *Современное переводоведение: Учебное пособие*. Москва: ЭТС.
- Крюков, А. Н., 1989. *Теория перевода*. Москва: Военный краснознаменный институт.
- Маринова, Е. В. *Теория заимствования в основных понятиях и терминах. Словарь-справочник*. Москва: ФЛИНТА: Наука.
- Миньяр-Белоручев, Р. К., 1980. *Общая теория перевода и устный перевод*. Москва: Воениздат.
- Попова, М., 2012. *Теория на терминологията*. Велико Търново: Знак'94.
- Рецкер, Я. И., 1982. *Пособие по переводу с английского языка на русский: учебное пособие. 3-е издание переработанное и дополненное*. Москва: Просвещение.
- Сдобников, В. В., 2011. Стратегия перевода: общее определение. В: *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 1(13), 165 – 172.
- Сдобников, В. В., 2015. *Коммуникативная ситуация как основа выбора стратегии перевода. Диссертация ... доктора филологических наук: 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание*. Нижний Новгород.

- Степина, А. В., Селифонова, Е.Д., 2015. Переводческая стратегия: понятие, подходы, классификации. В: А. В. Гумеров (ред.). Перспективы науки – 2015. Сборник докладов I Международного заочного конкурса научно-исследовательских работ. Казань, 12 – 26 октября 2015 года. Казань: Рокета Союз, 378 – 381.
- Стоянова, Р., 2020. Терминологични фразеологични калки в най-новата българска и руска икономическа терминология. В: В. Мичева, Д. Благоева, М. Витанова, М. Цибранска, С. Колковска & Т. Александрова (ред.). Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2020), 1, София: Проф. Марин Дринов, 173 – 181.
- Теплова, Н. В., 2008. О способах и приёмах перевода интернациональной лексики. Труды Белорусского государственного технологического университета. Серия 5. Политология, философия, история, филология. 5, 254 – 256.
- Христова, А., 2011. Проблеми при превода на някои термини от металознаието. В: Многообразие в единството. 1, 81 – 86.
- Швейцер, А. Д., 1988. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука.
- Штанов, А. В., 2007. Универсальное и уникальное в стратегии и тактике перевода. В: Филологические науки в МГИМО. Москва: Московский государственный институт международных отношений (университет) Министерства иностранных дел Российской Федерации. 27(42), 68 – 83.

REFERENCES

- Alekseyeva I. S., 2008. *Tekst i perevod. Voprosy teorii*. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya.
- Alekseyeva, I. S., 2004. *Vvedeniye v perevodovedeniye: uchebnoye posobiye dlya filologicheskikh i lingvisticheskikh fakul'tetov vysshikh uchebnykh zavedeniy*. Sankt-Peterburg: Filologicheskiy fakul'tet SPbGU; Moskva: Akademiya. [In Russian].
- Beresneva, A. B., 2015. Spetsifika perevoda ekonomicheskoy terminologii. In: O. A. Chekun (Eds.). *Sovremennoye yazykovoye obrazovaniye: innovatsii, problemy, resheniya. Sbornik nauchnykh trudov*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta im. M. A. Sholokhova, 78 – 81. [In Russian].
- Blagoeva, D., 2006. Kalkiraneto v nay-noviya period ot razvitiето na balgarskiya i cheshkiya ezik. In: Pernishka, E., M. Bozhilova & P. Kostadinova (Eds.). *Natsionalniyat ezik v usloviyata na chuzhdi vliyaniya i globalizatsiya*. Sofia: SUB, 174 – 189. [In Bulgarian].
- Grinev-Grinevich, S. V., 2008. *Terminovedeniye: uchebnoye posobiye dlya vuzov*. Moskva: Akademiya.
- Marinova, YE. V., 2013. *Teoriya zaimstvovaniya*

- v osnovnykh ponyatiyakh i terminakh. Slovar'-spravochnik. Moskva: FLINTA: Nauka. [In Russian].
- Hristova, A., 2011. Problemi pri prevoda na nyakoi termini ot metaloznaniето. In: *Mnogoobrazie v edinstvoto*, 1, 81 – 86. [In Bulgarian].
- Ilyukhin, V. M., 2002. *Strategii v sinkhronnom perevode (na materiale anglo-russkoy i russko-angliyskoy kombinatsiy perevoda): Avtoreferat ... kandidata filologicheskikh nauk*. Moskva: Moskovskiy gosudarstvennyy lingvisticheskiy universitet. [In Russian].
- Kafiskina, O. V., 2017. Strategiya perevoda kak termin perevodovedeniya. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 22. Teoriya perevoda*, 1, 4 – 19. [In Russian].
- Komissarov, V. N., 1990. *Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty): uchebnyk dlya institutovtov i fakul'tetov inostrannykh yazykov*. Moskva: Vysshaya shkola. [In Russian].
- Komissarov, V. N., 2002. *Sovremennoye perevodovedeniye: Uchebnoye posobiye*. Moskva: ETS. [In Russian].
- Kryukov, A. N., 1989. *Teoriya perevoda*. Moskva: Voennoy krasnoznamennyy institut.
- Min'yar-Beloruchev, R. K., 1980. *Obshchaya teoriya perevoda i ustnyy perevod*. Moskva: Voenizdat. [In Russian].
- Popova, M., 2012. *Teoriya na terminologiyata*. Veliko Tarnovo: Znak'94. [In Bulgarian].
- Retsker, Ya. I., 1982. *Posobiye po perevodu s angliyskogo yazyka na russkiy: uchebnoye posobiye*. 3-ye izdaniye pererabotannoye i dopolnennoye. Moskva: Prosveshcheniye. [In Russian].
- Sdobnikov, V. V., 2011. *Strategiya perevoda: obshcheye opredeleniye*. In: *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, 1(13), 165 – 172. [In Russian].
- Sdobnikov, V. V., 2015. *Kommunikativnaya situatsiya kak osnova vybora strategii perevoda. Dissertatsiya ... doktora filologicheskikh nauk: 10.02.20 – Sravnitel'no-istoricheskoye, tipologicheskoye i sopostavitel'noye yazykoznanie*. Nizhniy Novgorod. [In Russian].
- Shtanov, A. V., 2007. Universal'noye i unikal'noye v strategii i taktike perevoda. In: *Filologicheskkiye nauki v MGIMO*. Moskva: Moskovskiy gosudarstvennyy institut mezhdunarodnykh otnosheniy (universitet) Ministerstva inostrannykh del Rossiyskoy Federatsii. 27(42), 68 – 83. [In Russian].
- Shveytser, A. D., 1988. *Teoriya perevoda: status, problemy, aspekty*. Moskva: Nauka. [In Russian].
- Stepina, A. V., Selifonova, YE. D., 2015. *Perevodcheskaya strategiya: ponyatiye, podkhody, klassifikatsii*. In: A. V. Gumerov (Eds.). *Perspektivy nauki – 2015: Sbornik dokladov I Mezhdunarodnogo zaochnnogo konkursa nauchno-*

- issledovatel'skikh rabot. Kazan'*, 12 – 26 oktyabrya 2015 goda. Kazan': Roketa Soyuz, 378 – 381. [In Russian].
- Stoyanova, R., 2020. Terminologichni frazeologichni kalki v nay-novata balgarska i ruska ikonomicheska terminologiya. In: V. Micheva, D. Blagoeva, M. Vitanova, M. Tsibranska, S. Kolkovska & T. Aleksandrova (red.). *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“ (Sofia, 2020). 1.* Sofia: Prof. Marin Drinov, 173 – 181. [In Bulgarian].
- Teplova, N. V., 2008. O sposobakh i priyomakh perevoda internatsional'noy leksiki. In: *Trudy Belorusskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta. Seriya 5. Politologiya, filosoфиya, istoriya, filologiya. 5*, 254 – 2516. [n Russian].
- Vitrenko, A. G., 2008. O «strategii perevoda». In: D. I. Yermolovich (Eds.). *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, (536), 3 – 17. [In Russian].

TACTICS AND STRATEGY OF TRANSLATING TERMS INTO BULGARIAN (IN COMPARRISON WITH RUSSIAN AND SERBIAN)

Abstract. The article is devoted to the various tactics and strategies for translating scientific terminology into Bulgarian against the background of Russian and Serbian. Different tactics for the concept of translation strategy are presented. An analysis of a number of similar difficulties for all three Slavic languages, which could be encountered in the translation of terminological units, has been made.

Keywords: translation; term; terminology; translation tactics; translation strategies; Bulgarian; Russian; Serbian

✉ **Dr. Radostina Stoyanova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0003-2520-3560,

RINC: SPIN-код: 2331-0595

ID: 443816

Web of Science Researcher ID: N-4756-2015

Institute for Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin”,

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski Prohod Blvd., block 17

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: r.stoyanova@ibl.bas.bg

University of Belgrade

3, Studentski trg

11000 Belgrade, Serbia

E-mail: radostina.stojanova@fil.bg.ac.rs